

پیامدهای اسراف و مصرف‌گرایی

فتانه درتاج^۱

اکرم درتاج^۲

چکیده

دین اسلام، دین اعتدال، میانه‌روی و دوری از افراط و تفریط است، اسلام سعی می‌کند با برنامه‌های متعدد پیروان خویش را در راه راست و خط اعتدال نگه دارد و با افراط و تفریط در هر امری مخالف است و آن را برای زندگی دنیوی و اخروی، فردی و اجتماعی مسلمانان مضر می‌داند. الگوی مصرف در اسلام علاوه بر مخالفت با «اسراف» با پدیده ناشایست «تجمل‌گرایی» نیز به عنوان یک بیماری اقتصادی مقابله کرده است. قرآن مجید در آیات متعددی به بحث اسراف پرداخته و جنبه‌های مختلف این امر مذموم را بررسی کرده، آیاتی که اعلام می‌دارد «خداوند مُسرفین را دوست ندارد» بیانگر این حقیقت است که اسراف موجب می‌شود تا شخص مُسرف، با وجود دارا بودن همه فضایل اخلاقی و اعمال صالح، نتواند به مقام محبت و قرب الهی برسد. البته قرآن مجید، همچنانکه اسراف را نمی‌پذیرد، سختگیری در مخارج زندگی را نیز قبیح و ناپسند می‌شمارد و اجازه نمی‌دهد که افراد حریص و مال‌اندوز و تنگ‌نظر به بهانه پرهیز از اسراف در دامن خساست و سخت‌گیری در مصرف بیفتند. قرآن مجید با مطرح کردن مسئله اسراف و بیان مضرات آن و دعوت به اعتدال و میانه‌روی در تمام امور زندگی، در حقیقت بهترین الگوی مصرف را برای زندگی سعادت‌مندانه به آدمیان ارائه می‌دهد.

واژگان کلیدی: اسراف، تجمل‌گرایی، اعتدال، میانه‌روی، الگوی مصرف.

۱- عضو هیئت علمی دانشگاه شهید باهنر کرمان

۲- کارشناس ارشد مدیریت آموزشی دانشگاه شهید باهنر کرمان

مقدمه

از نگاه قرآن، چگونگی گذراندن زندگی انسان، از جمله نحوه دخل و خرج او، تأثیری گریزناپذیر و حتمی بر چگونگی حیات جاودان او در سرای آخرت دارد، بر همین اساس است که می‌توان چگونگی مصرف و هزینه کردن اموال را از مباحث مهم دینی دانست و آن را از موضوعات صرفاً اقتصادی، فرهنگی و... قلمداد نکرد، به دیگر سخن گرچه می‌توان این موضوع را از ابعاد و زوایای گوناگون، مانند جایگاه مصرف در دانش، اقتصاد، پیوند مصرف با تولید، تأثیر فرهنگ، اخلاق و آداب اجتماعی بر مصرف و .... طرح و بررسی کرد، ولی با توجه به شکل‌پذیری رفتار فردی و اجتماعی مردم از دین و تأثیر ملموس و انکار ناپذیر آموزه‌های دینی بر کم و کیف مصرف، بررسی و کاویدن آن از این نگاه نیز اهمیت فراوان دارد.

اگر در نگاهی کلی، مصرف آحاد جامعه را در سه بخش ضرورت‌ها، رفاه، تجملات، بررسی کنیم، متأسفانه مقدار مصرف بسیاری از مردم ما در بخش اخیر بیشترین و در بخش نخست کمترین است.

بدیهی است ریشه‌یابی این کاستی بزرگ به تبیین ناکافی از آموزه‌های دینی یا تفسیر نادرست برخی از آموزه‌ها مرتبط خواهد بود که امیدواریم در این پژوهش به آن پرداخته شود.

پیشینه بحث

اندیشمندان مسلمان ضمن مباحث فقهی و به پیروی از قرآن و سنت به پاره‌ای از مباحث مربوط به اسراف و مصارف مالی پرداخته اند و پاره‌ای از احکام آن را به صورت پراکنده مورد توجه قرار داده اند:

که از جمله می‌توان از علامه حلی در کتب متعددش و شیخ طوسی در کتب (الخلاف والمبسوط)، محقق کرکی در (جامع المقاصد) فاضل نراقی در (عوائد الایام و مستندالشیعه) و صاحب جواهر در (جواهر الکلام) نام برد که به مناسبت‌های گوناگون، احکام خوراک، پوشاک

و مسکن و... را مورد توجه قرار داده‌اند، اما بیشتر به جنبه فقهی موضوع پرداخته شده تا به جنبه‌های اجتماعی و حکومتی و تاکنون بحث جامع و مستقلی در این زمینه صورت نگرفته است.

ضرورت دقت در امر مصرف

مصرف از نگاه اقتصادی به قدری دارای اهمیت است که اقتصاددانان ابراز داشته‌اند، مصرف در عین اینکه هدف نهایی از تولید و توزیع است، از عوامل مؤثر در آن نیز می‌باشد.

بی‌تردید عدم تبیین الگوی مصارف مبتنی بر خواست شارع، از عوامل رشد سرسام آور و تأسف بار ضایعات و هدر رفت‌ها در عرصه‌های گوناگون است.

اگر پیش از آن که زندگی ماشینی شود و بحران‌های زیست محیطی، جوامع بشری را مورد تهدید قرار دهد. بسیاری این تلقی را داشتند که (مصرف بیشتر یعنی رفاه بیشتر) و کمتر کسی به اهمیت بهره‌وری بهینه از طبیعت می‌اندیشید، امروزه هیچ کس در ضرورت این امر تردید ندارد، زیرا هم در ارتباط با محیط زیست و هم مرتبط با سهم آیندگان از طبیعت است. اساساً اسراف و مصرف‌گرایی از معضلات بزرگ جهان امروز و از آثار روشن بی‌عدالتی در میان بشر است (کلانتری، ۱۳۸۸، ص ۱۴).

در حال حاضر بیش از ۲۰ درصد مردم جهان که حدود یک میلیارد و دویست هزار نفرند، به دلیل سوء تغذیه از انواع بیماری‌های مزمن رنج می‌برند، روزانه پنجاه هزار نفر از مردم جهان، بر اثر گرسنگی و پیامدهای آن می‌میرند، اما بسیاری از کشورهای ثروتمند بر اثر مصرف زیاد بیمار می‌شوند (واعظی، ۱۳۷۹، ص ۲۳).

در وضعیت فعلی حدود دو و نیم میلیارد نفر از امکانات بهداشتی استاندارد محروم‌اند و بیش از یک و نیم میلیارد نفر از مردم جهان ناگزیرند از آب‌های کاملاً آلوده استفاده کنند و تعداد کثیری از جمعیت جهان، با کمبود سوخت مواجه‌اند (کلانتری، ۱۳۸۳، ص ۵۲).

این حقایق تلخ، ضرورت بحث پیرامون الگوی مصرف با رویکرد دینی، نه تنها برای جهان اسلام که برای تمامی بشریت را امری مهم و ضروری می‌نماید.

چیستی اسراف و مصرف

اسراف در اصل به معنای تجاوز از حد وسط است، «سرف» تجاوز از حد در هر کاری است که آدمی انجام می‌دهد (راغب اصفهانی، ۱۳۷۴، ج ۲، صص ۲۱۱-۲۱۰).

واژه «تبذیر» نیز پراکنده ساختن و جدا کردن چیزی است که به تدریج در معنای مجازی، نابود کردن و هدر دادن مال و در تعبیر عامیانه «ریخت و پاش» به کار رفته است. این دو واژه گرچه به یکدیگر نزدیکند، اما با این تفاوت که اسراف، بیشتر زیاده‌روی در مصرف است، ولی تبذیر، هدر دادن مال و اتلاف آن است. همچنین گستره اسراف، تمام افعال آدمی را در بر می‌گیرد، در حالی که گستره تبذیر، اختصاص به امور مالی دارد (ابن منظور، ۱۴۱۶، ج ۴، ص ۵۰).

الاسراف فی النفقه: التبذیر (همان، ج ۹، ص ۱۴۹).

واژه «سرف» گاهی به اعتبار قدر و اندازه و گاهی به اعتبار کیفیت است، لذا گفته شده: هر چه در راه غیر خدا خرج کنی، آن کار اسراف است، هر چند کم باشد (الراغب الاصفهانی، ۱۳۷۸، ص ۳۴۱).

التبذیر: التفریق و اصله القاء البذر و طرحه فاستعیر لکل مضيع لماله: تبذیر یعنی پراکنده کردن و در اصل به معنای افکندن بذر است و این تعبیر برای هر کس که مال خود را ضایع کند استعاره شده است (همان، ص ۱۱۳).

اسراف: در غیر طاعت خرج کردن، خوردن چیزی که حلال نیست، خطا کردن، و لخرجی، بی‌اعتدالی (مصطفوی، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۲۳۷).

أسرف: تجاوز از حد نمود و زیاده‌روی کرد، أسرف المال: بی‌اندازه خرج کرد (سیاح، ۱۳۷۰، ج ۲، ص ۶۳۰).

الاسراف: هوالتعدی عن الاعتدال فی العمل (طباطبایی، ۱۳۶۳، ج ۴، ص ۱۷۳).

مصرف: واژه‌ای است عربی، مصدر میمی است و اسم زمان و مکان است، به معنای خرج کردن و زمان و مکان خرج نمودن و در زبان فارسی به معنای هزینه می‌باشد (معین، ۱۳۸۵، ص ۱۳۷۱).

در زبان انگلیسی به consume و consumption اطلاق می‌شود (ترک زاده، ۱۳۶۹، ص ۹۳).

در اصطلاح اقتصادی: مصرف عبارت است از ارزش پولی کالاها و خدماتی که توسط افراد خریداری و تهیه می‌شود (اخوی، ۱۳۸۰، ص ۱۵۱).

برخی معتقدند: ثروت منبع درآمد است و درآمد خالص به دو منظور استفاده می‌شود، بخشی از آن به انباشتن ثروت و پس انداز اختصاص می‌یابد و بخش دیگر صرف تحصیل لذت می‌شود، آن قسمت از درآمد که صرف به دست آوردن لذت می‌گردد، مصرف نامیده می‌شود (قدیری اصلی، ۱۳۷۹، ص ۲۷۹).

براین اساس پس انداز مبلغی از درآمد است که به مصرف نمی‌رسد و مصرف به علاوه پس انداز مساوی درآمد خواهد بود (محتشم دولتشاهی، بی تا، ص ۱۹۰).

از نگاه اقتصاد دانان، مهم ترین عامل تعیین کننده مصرف درآمد است. اهمیت این امر به حدی است که آنان مصرف را تابع درآمد می‌دانند، به گونه‌ای که هر چه درآمد بیشتر باشد، مصرف بیشتر خواهد بود و بالعکس (همان، ص ۱۸۹).

از دیدگاه اسلام، اعتقادات و باورهای دینی و به طور کلی سطح فکری و فرهنگی و آداب و رسوم آحاد جامعه می‌تواند از عوامل تعیین کننده مصرف باشد و میان مصرف و تولید و توزیع، هم رابطه علی و معلولی وجود دارد و دیگر این که مصرف، ابزار مهمی در توجیه چگونگی تولید است (دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، ۱۳۷۱، ص ۲۸۵).

اصلاح الگوی مصرف از دیدگاه قرآن

بی تردید عدم تبیین الگوی مصرف با نگاه دینی، از عوامل رشد سرسام آور و تأسف باردر زمینه هدر رفت منابع، در عرصه‌های گوناگون است. لذا تعیین دقیق الگوی مصرف از دیدگاه قرآن و سنت، در تمامی عرصه‌ها حتی در جزئی‌ترین زوایای زندگی امری ضروری است. دین مقدس اسلام بهره‌برداری مشروع از نعمت‌های الهی و زیبایی‌های زندگی را مباح و روا و اسراف و زیاده‌روی را حرام و ناروا می‌داند و این بدان جهت است که مسلمان به تناسب امکانات و توانایی و کارآیی خود، در برابر جامعه مسئولیت دارد. در این صورت فرد اسرافکار قهراً از اجرای مسئولیت و تعهدات اجتماعی خود باز می‌ماند و از این رهگذر بر پیکر جامعه ضربه می‌زند.

دین اسلام، دین اعتدال، میانه‌روی و دوری از افراط و تفریط است. قرآن مجید درباره صفات عباد الرحمن می‌فرماید: «وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا» (فرقان/۶۷). «آنان کسانی هستند که هرگاه انفاق می‌کنند، نه اسراف کنند و نه سخت‌گیری، بلکه در میان این دو، اعتدال می‌ورزند.»

برخی گفته‌اند: اسراف خرج کردن مال است در راه معاصی و اقتار امساک از خرج کردن مال است در راه حق، پس مقصود این است که بندگان خدا مال خود را در راه حق صرف می‌کنند.

اسراف زیاده‌روی و اقتار امساک از ادای حق خداست، پس مقصود از آیه این است که مال خود را به زیاده‌روی و بخل و امساک خرج نمی‌کنند بلکه بطور صحیح انفاق می‌کنند (طبرسی، ۱۳۶۳، ج ۱۷، ص ۲۲۳).

این آیه، بیانگر یکی از مهمترین مسایل زندگی است که رعایت آن موجب آسایش و آرامش فرد و جامعه شده و باعث گشودن گره‌های مشکلات و برطرف شدن بسیاری از نابسامانی‌های اجتماعی و اقتصادی می‌گردد و می‌توان از آن به عنوان معجزه زندگی یاد کرد و آن مسأله اعتدال در انفاق و مصرف است.

قرآن کریم در آیات متعدد از اسراف در مصرف و انفاق نهی نموده است. از جمله: آیه شریفه (اعراف/۳۱) که می‌فرماید: «كُلُوا وَ اشْرَبُوا وَ لَا تُسْرِفُوا: بخورید و بیاشامید ولی اسراف نکنید.» صرفه‌جویی محبوب خداوند است و بهره‌گیری از زینت و غذا باید دور از اسراف باشد. اسراف در غذا و پرخوری، منشاء بسیاری از بیماری‌های جسمی و روحی و مایه سنگدلی است (قرائتی، ۱۳۸۲، ج ۴، ص ۵۴).

کلمه اسراف، کلمه بسیار جامعی است که هرگونه زیاده‌روی در کمیت و کیفیت و بیهوده‌گرایی و اتلاف و مانند آن را شامل می‌شود و این روش قرآن است که به هنگام تشویق به استفاده کردن از مواهب آفرینش، فوراً جلو سوءاستفاده را گرفته و به اعتدال توصیه می‌کند (مکارم شیرازی، ۱۳۶۹، ج ۶، ص ۱۴۹).

علاوه بر قرآن مجید، روایات فراوانی نیز بر این امر تأکید دارند.

امام باقر (ع) می‌فرماید: همه کمال (انسان) در سه چیز است: خوب فهمیدن دین، صبر نمودن بر مصیبت و تقدیر معیشت (عاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۷، ص ۶۵).

همچنین شیخ طوسی، به سند خود از شخصی به نام حسین نقل می‌کند: شنیدم شخصی به امام صادق (ع) عرض می‌کرد، به ما گفته‌اند: اقتصاد و تدبیر در معیشت نیمی از کسب است. حضرت (ع) فرمود: نه بلکه این کار، همه کسب است و از جمله دین (و دین داری) تدبیر در معیشت (طوسی، ۱۴۱۴، ص ۶۶۶).

امام علی (ع) می‌فرماید: حسن تدبیر و پرهیز از حیف و میل از حسن سیاست است (آمدی، ۱۳۶۷، حدیث ۱۸) و در روایتی دیگر می‌فرماید: سوء تدبیر کلید فقر است (محمدی ری شهری، ۱۳۸۶، ج ۵، ص ۴۳۷).

موارد اسراف

۱- ضایع کردن مال و بیهوده تلف کردن آن، هر چه کم باشد، مثل بیرون ریختن آب باقیمانده در لیوان، پوشیدن لباس قیمتی مخصوص مهمانی در محیط کار. امام صادق (ع) در

مورد کمترین درجه اسراف فرمود: کمترین اندازه آن، این است که لباس میهمانی ات را لباس خانه قراردهی و ته مانده ظرفت را دور بریزی (الحلوانی، ۱۴۰۸، ح ۱۶۳).

۲- صرف مال در آنچه به بدن ضرر می‌رساند. مثل خوردن پس از سیری در صورتی که مضر باشد. امام صادق (علیه‌السلام) می‌فرماید انما الاسراف فیما اتلف المال و اضر بالبدن، اسراف در چیزی است که موجب اتلاف مال و اضرار به بدن شود (کلینی، ۱۳۸۸، ج ۴، ص ۵۴).

۳- صرف مال در مصارفی که شرعاً حرام است. مانند خرید شراب و ابزار و ادوات حرام. تذکر این مطلب لازم است که در انفاق در راه خدا نیز باید اندازه را نگه داشت و از حد تجاوز نکرد، زیرا تأمین نفقه همسر و فرزندان و تهیه مسائل رفاهی اولیه آنها از واجبات است.

مردی از دنیا رفت و پیامبر (صلی الله علیه و آله) بر او نماز خواند. سپس پرسید: چند تا بچه دارد و چه چیزی برای آنها گذاشته است؟

- یا رسول الله! مقداری ثروت داشت اما قبل از مردن همه را در راه خدا داد.

- اگر این را قبلاً به من گفته بودید، بر این آدم نماز نمی‌خواندم. بچه‌های گرسنه را در اجتماع رها کرده است؟! (مطهری، ۱۳۶۸، ص ۱۶۳)

یکی از ویژگی‌های عالی فرهنگ اسلام این است که در مصرف و استفاده از بعضی امکانات «شأن و موقعیت» افراد را مد نظر قرار می‌دهد و ملاک اسراف و عدم اسراف در بعضی از زمینه‌ها و موارد را با اوضاع اقتصادی هر زمان و موقعیت اقتصادی و اجتماعی هر فرد گره می‌زند. به عنوان مثال خانه بزرگ داشتن و لباس فلان قیمت پوشیدن و میزان طلا و جواهرات و اندازه نفقه همسر را می‌توان به این مسأله نیز منوط کرد. ولی باید توجه داشت که وسعت و سادگی چیزی است و تجمل پرستی و رزق و برق پرستی چیز دیگر. از دیدگاه اسلام اولی ممدوح و دومی مذموم است. مسأله‌ای که در اینجا باید مورد توجه قرار گیرد. این است که بهره برداری از نعمتهای الهی چنانچه از حد طبیعی هر فرد بگذرد، اسراف است ولی در حد اعتدال مانعی ندارد و چه بسا کمتر از آن حد برای بعضی افراد، مصداق «بخل» باشد (شهباز و رزنه، ۱۳۸۸، ص ۳۰).

علی علیه السلام درباره نشانه مسرف می‌فرماید: «للمسرف ثلاث علامات: یا کل مالیس له و یلبس مالیس له و یشتری مالیس له». اسرافکار سه ویژگی دارد: مافوق شأن خود می‌خورد، می‌پوشد و خرید می‌کند (شیخ عباس قمی، ۱۴۱۶، ج ۱، ص ۶۱۵) و (شیخ حر عاملی، ۱۴۰۲، ج ۱۷، ص ۶۵).

در تعابیر اسلامی حدی را که برای مسکن معین کرده‌اند این است که به اندازه «کفایت» و «کفاف» آدمی باشد و این مقدار نسبت به افراد، خانواده‌ها، زمان‌ها و مناطق فرق می‌کند، ولی در عین حال باید به گونه‌ای باشد که از حد اعتدال آن زمان و منطقه تجاوز نکند. علی علیه السلام در بیان حد لباس انسان‌های باتقوا می‌فرماید: «ملبسهم الاقتصاد» لباس پوشیدنشان در حد اعتدال و میانه روی است (شهیدی، ۱۳۷۸، خطبه همّام).

متقین نه لباس‌های قیمتی می‌پوشند و نه لباس‌های ژولیده و پست، بلکه در پرتو لباس معمولی، ظاهری آراسته، پاکیزه و متین دارند.

اسراف با گرفتار کردن انسان در ماده و مادیات و غرق کردن در مصرف و لذائذ جنسی و حیوانی، باعث تیرگی روحی و ظلمت درونی می‌شود. و کم کم سایه‌های سنگین غفلت چشم‌دل او را می‌پوشاند و دیده با غش را از نور هدایت کور می‌گرداند و لذا با شکم پر نه حالی برای بیداری نیمه شب و مناجات شبانه باقی می‌ماند و نه مجال برای چشیدن لذت قرب الهی (شهباز ورزنه، ۱۳۸۸، ص ۱۰۸).

ریشه‌های اسراف

۱- خودنمایی

شخصی که در دوران زندگی همواره در نیل به خواسته‌ها و آرزوهای خویش ناکام مانده و با تنگدستی و محرومیت دست به گریبان بوده است، این سرخوردگی‌های انباشته شده، به تدریج تبدیل به عقده‌های روانی شده و در شخصیت او ایجاد اختلال می‌نماید. در این صورت فرد دچار اختلال، برای سرپوش‌گذاشتن، بر ناکامی‌ها و عقده‌های متراکم خود، دست به عملی

می‌زند تا او را در اجتماع مطرح کرده و شخصیت دهد. به عنوان مثال برای بازیافتن شخصیت سرکوب شده خویش به اسراف و ریخت و پاش‌های غیر معقول متوسل می‌شود و فکر می‌کند که با این رویه در اجتماع به عنوان انسانی دست و دل باز و بی‌اعتنا به ثروت مطرح می‌گردد (کلانتری، ۱۳۸۳، ص ۱۲۳).

۲- فساد اخلاقی

ترک اسراف، یک نوع پابندی و تعهد به مقررات دینی است که در اثر تربیت و تهذیب به دست می‌آید. در بعضی مردم، زمینه اسراف را باید در شخصیت اخلاقی و روحی آنها جستجو کرد؛ زیرا شخصی که خود را به تجاوز و قانون‌شکنی عادت داده و به گناه خو گرفته است، نمی‌تواند در امور مالی‌اش فردی معتدل باشد و همواره به دنبال تأمین خواسته‌های افسار گسیخته خود می‌باشد. او از این طریق سرمایه‌اش را به هدر می‌دهد (همان، ص ۱۲۶).

۳- تقلید

تقلید از ابزار مهم تربیت بشر است. انسان همیشه می‌خواهد زندگی‌اش را با کسانی که در نظر او دارای شرافت و موفقیت‌اند، هماهنگ سازد. این احساس اگر همراه با هدایت عقل و انتخاب الگوهای مناسب و صحیح باشد، بسیار ارزنده است و چنانچه با جهل و هواهای نفسانی همراه باشد، موجب گمراهی و سقوط ارزش‌های دینی و انسانی می‌شود. بسیاری از مردم در توجیه و درست جلوه دادن خلافکاری‌های خود از جمله اسراف، عمل دیگران را پیش کشیده می‌گویند دیگران هم چنین می‌کنند، غافل از اینکه عمل دیگران نمی‌تواند مجوزی برای فساد و ولخرجی آنها باشد.

۴- تربیت خانوادگی

خانواده یکی از ارکان تربیت و محل شکل‌گیری شخصیت رفتاری انسان است. شیوه‌های رفتاری فرزندان، انعکاسی از نوع تربیت خانوادگی آنهاست، از این رو بسیاری از دختران و پسران رفتارهای

فردی، اقتصادی و اخلاقی را از والدین خود می‌آموزند و در موقع لزوم آن را به کار می‌گیرند (همان، ص ۱۲۸).

امام صادق(ع) می‌فرماید: «میانه روی در زندگی چیزی است که خداوند آن را دوست دارد و اسراف را دشمن دارد حتی اگر این اسراف با بیرون انداختن هسته خرمایی باشد، چون آن هسته به کار می‌آید (یا با بیرون ریختن آب باقیمانده (در لیوان) باشد). (الحرالعالمی، ۱۴۰۲، ج ۱۵، ص ۲۵۷).

امام صادق علیه السلام یکی از چهار نفری را که دعایشان مستجاب نمی‌شود فردی می‌داند که ثروتش را ضایع کرده، آنگاه از خدا می‌خواهد تا به او روزی دهد. خداوند در جواب می‌فرماید: آیا تو را به میانه‌روی و اصلاح در امور زندگی امر نکردم؟! (کلینی، ۱۳۸۸، ج ۲، ص ۵۱۱)

همچنین اسراف روزی را کم می‌کند، امام کاظم (ع) فرمود: هرکس تبذیر کند و به اسراف روی آورد، نعمت و دارایی از او زایل می‌شود (مجلسی، ۱۴۰۴، ج ۷۵، ص ۳۲۶).

رابطه اسراف و دوری از خدا

از آنجا که هر بعد روحی انسان در بعد دیگر مؤثر است، بالطبع انحراف و کژی در یک بعد به انحراف در سایر ابعاد منجر می‌شود. اسراف و تجاوز از حد در امور مادی و معنوی همچون معصیت با چشم، گوش، زبان و... موجب کم رنگ شدن احکام الهی در مقابل آدمی و در نتیجه تکذیب حق می‌شود، اینجاست که آدمی بتدریج از خداوند دور شده و از نعمت هدایت الهی محروم می‌شود و این یک سنت قطعی و لایتغیر الهی است که هدایت معنوی در پرتو عمل به دستورات خدا و پرهیز از گناه و محرمات به دست می‌آید.

در غیر این صورت، فراموشی یاد خدا توسعه می‌یابد و به تدریج زندگی فردی و اجتماعی مردم دچار سردرگمی و بی‌هدفی می‌شود؛ اعتمادها به یکدیگر کم می‌شود، روحیه ایثار و فداکاری و کارگشایی از جامعه رخت برمی‌بندد عاطفه و ترحم کاهش می‌یابد، مردم در

کارهای خلاف شرع بر یکدیگر سبقت گرفته و از انجام اعمال و افعال خیر و پسندیده دریغ می‌ورزند.

اسراف نیز عاملی برای دور شدن دل‌ها، زیاد شدن فاصله طبقاتی، بی‌تفاوت شدن و ده‌ها عارضه دیگر روحی- اجتماعی است که جامعه را ازدرون می‌پوشاند (نیلی پور، ۱۳۸۶، ص ۲۳۱).

علی(ع) می‌فرماید: هر چیزی بیشتر از اقتصاد(میانه روی) اسراف است (شعبه الحرائی، ۱۳۰۱)

علی(ع) می‌فرماید: زیاده‌روی و اسراف مکن، زیرا بخشش اسراف کار مورد ستایش نیست و تنگدستی او هم مورد ترحم واقع نمی‌شود (آمدی، ۱۳۶۷، ص ۳۴).

اسراف و سقوط اخلاقی

اسراف کاران برای تأمین هزینه‌های خود به رذیلت‌های اخلاقی، همچون بخل و حرص و مفساد اقتصادی مانند ربا، رشوه و اختلاس گرفتار می‌شوند. معمولاً اسراف با مصرف‌گرایی، رفاه زدگی و غرق شدن در لذات مادی و همراه است که خود منشأ بسیاری از مفساد اخلاقی و اجتماعی است و در پاره‌ای از موارد، به انحراف‌های عقیدتی می‌انجامد. افزون بر آن، اسراف کاری عده‌ای در جامعه، به طور طبیعی بر دیگران تأثیر نامطلوب می‌گذارد و آنان را نیز به همین سمت و سو هدایت می‌کند. قرآن کریم، اسراف کاران را مفسدانی می‌داند که از آنان انتظار اصلاح‌گری نمی‌رود. از این رو، نباید از شیوه زندگی آنان تقلید شود (موسوی، ۱۳۸۷، ص ۱۳۵).

ولا تطیعوا امر المسرفین * الذین یفسدون فی الارض و لا یصلحون (شعرا: ۱۵۱ و ۱۵۲).

و فرمان اسراف کاران را پیروی مکنید آنان که در زمین فساد می‌کنند و اصلاح نمی‌شود.

اسراف و تبذیر، سقوط معنوی و دور شدن آدمی قرب‌الهی را در پی دارد. محرومیت اسراف‌کاران و تبذیرکنندگان از دوستی و هدایت خاص خدا و گمراهی و همسانی با شیاطین، از پی آمدهایی است که قرآن کریم به آن اشاره می‌کند.

در بیانی قرآنی، تبذیرکنندگان، نعمت‌های الهی را کفران می‌کنند و مصرف آن را از مسیر اصلی و درست خود خارج می‌سازند. برای این اساس باید آنان را برادران شیطان دانست. در نتیجه، یا اعمال‌شان هم ردیف کارهای شیطانی است و یا در دوزخ هم‌نشین شیطان خواهند بود (محمدی ری شهری، ۱۳۸۸، ص ۱۵۲).

زیاده‌روی در لذت‌های جسمانی، مجالی برای اندیشه در کمالات معنوی و انسانی و توجه به بعد روحی باقی نمی‌گذارد و راه را برای تهذیب اخلاقی می‌بندد. پرداختن به تجملات و کام‌جویی‌ها همواره با ناشایستی‌های اخلاقی و رفتاری همچون فخر فروشی و خود برتری و بی‌بند و باری همراه خواهد بود (کلانتری، ۱۳۸۳، ص ۱۱۷).

از این رو، قرآن کریم، مترفان را مفسد و فاسق معرفی می‌کند و هشدار می‌دهد: «چون بخواهیم شهری را نابود سازیم، خوشگذرانانش را فرمان می‌دهیم تا در آن به انحراف (وفساد) پردازند. در نتیجه عذاب بر آن (شهر) لازم می‌شود. پس آن را (به تمامی) نابود می‌کنیم.» (اسراء/ ۱۶).

راه‌های مقابله با اسراف

۱- تقویت باورهای دینی

یکی از شیوه‌های مهم آموزه‌های دینی، برای مقابله با مفساد اقتصادی و اخلاقی و تحکیم ارزش‌های دینی، تقویت باور انسان‌ها به مبدأ و معاد است. این اعتقاد همچون ناظری درونی، اجرای صحیح دستورهای الهی را تضمین می‌کند. آیات مربوط به اسراف، با نهي و نکوهش اسراف و تبذیر، سقوط معنوی و عذاب اخروی اسراف‌کاران را خاطر نشان می‌سازد. پیشوایان

معصوم علیهم السلام نیز در روایاتی، با یادآوری پی آمدهای اخروی اسراف، همگان را از این عمل ناشایست باز می‌دارند (قدیری اصلی، ۱۳۷۹، ص ۱۱۲).

امام علی (علیه السلام) می‌فرماید: بدانید که فزونی مال، مایه تباهی دین و قساوت دل است (مجلسی، ۱۴۰۴ق، ج ۱، ص ۱۷۵).

۲- تقویت ارزش‌ها

تقویت ارزش‌هایی چون زهد، قناعت، میانه روی و مانند آن، از یک سو و ترغیب به مبارزه جدی با هواپرستی، خودنمایی و فخر فروشی از سوی دیگر، شیوه‌های درمانی درونی اسراف و تبذیر است. یکی دیگر از عوامل بروز اسراف و تبذیر، جهل و ناآگاهی است. بنابراین، اطلاع‌رسانی و دادن آگاهی‌های صحیح و کافی درباره موضوع به مردم و نیز بازشناسی آثار و پی آمدهای اقتصادی، اجتماعی و معنوی آن، در کاهش روحیه اسراف کاری بسیار مؤثر است (کلاتری، ۱۳۷۸، ص ۱۹۱).

۳- نظارت همگانی (امر به معروف و نهی از منکر)

نظارت همگانی بر رفتار و اعمال آدمی که در آموزه‌های دینی با تعبیر امر به معروف و نهی از منکر از آن یاد می‌شود، از کارآمدترین شیوه‌های تثبیت ارزش‌ها و مقابله با مفسد و انحراف‌هاست. امامان معصوم علیهم السلام نیز گاهی با نهی صریح و مستقیم و زمانی با واکنش‌های اخلاقی، بر این مهم نظارت داشتند. افزون بر این، خانواده تأثیر بسیار مهمی بر پرورش شخصیت و عملکرد فردی و اجتماعی آدمی دارد. چنانچه بزرگسالان اهل اسراف و تبذیر باشند، خواه ناخواه این روحیه به فرزندان منتقل می‌شود. ائمه معصوم علیهم السلام با دیدن اسراف و تبذیر در خانواده‌ها، واکنش مناسب و به موقع از خود نشان می‌دادند (همان، ص ۱۹۵).

در حدیثی آمده است که: «امام صادق علیه السلام میوه‌ای را دید که ناخورده، بیرون خانه‌ای انداخته شده است، ایشان با ناراحتی فرمود این چیست؟ اگر شما خود سیر بودید، قطعاً بسیاری از مردم سیر نیستند. آن را به کسی بخورایند که نیازمند است.»

۴- توجه به عدالت گستری

نبود عدالت اقتصادی و جلوگیری نکردن از انباشته شدن ثروت در دست عده‌ای خاص، از عوامل مهم بروز پدیده اسراف است. از این رو، اجرای عدالت و توزیع عادلانه ثروت، زمینه شروع و گسترش آن را می‌کاهد و یا نابود می‌سازد. امیرمؤمنان علی علیه السلام عامل اصلاح و ساماندهی امور جامعه را داد گستری می‌داند و می‌فرماید: «الرعيه لا يصلحها الا العدل توده‌های مردم را جز عدالت، اصلاح نکند.» (کلانتری، ۱۳۸۳، ص ۱۵۲).

۵- دوری خواص از تجمل‌گرایی

یکی دیگر از راه‌های مقابله با اسراف، دوری خواص و شخصیت‌های مهم جامعه از زندگی اشرافی و مسکن تجملی است؛ زیرا شیوه زندگی آنان بر دیگران تأثیر می‌گذارد. هنگامی که برای رسول خدا صلی الله علیه و آله نوشیدنی بسیار گوارایی آوردند، فرمود: «آن را از من دور سازید که این نوشیدنی مترفان است.» (گلی زواره، ۱۳۸۳، ص ۷۳).

مصرف‌گرایی

پدیده مصرف‌گرایی و اسراف در نقطه مقابل مصرف بهینه قرار گرفته است. «مصرف‌گرایی» یا به عبارت ساده‌تر اسراف که یکی از بزرگترین آفت‌ها و آسیب‌های فردی و اجتماعی و از گناهانی است که مورد نهی شدید خداوند متعال واقع شده است و در مقابل اعتدال و میانه‌روی در مصرف قرار گرفته است و به طور کلی هرگونه زیاده‌روی در کمیت و اتلاف را شامل می‌شود، در حقیقت مصرف‌گرایی عامل تخریب و از بین رفتن منابع ملی است.

مصرف‌گرایی از یک نگاه در معنای مصرف نامتعارف است که نیاز فیزیکی فرد را برطرف نمی‌سازد، بلکه نیاز کاذب فرد یا افراد را که گاه به تقلید از دیگران، تبلیغات، شرایط مادی یا تغییرات ساختاری جامعه، ایجاد شده برطرف می‌سازد. مصرف‌گرایی در نگاه عالمان دین نیز در همان معنای لغوی اسراف استعمال شده است و هرگونه بیهوده‌گرایی، زیاده‌روی و اتلاف و مانند آنها را اسراف می‌دانند (کلانتری، ۱۳۸۸، ص ۲۹).

امام علی (ع) در این باره می‌فرماید: «الا و ان اعطاء المال فی غیر حقّه تبذیر و اسراف» «آگاه باشید خرج کردن به ناحق، حیف و میل و اسراف است.» (نهج البلاغه).

قرآن مجید در مورد اصلاح الگوی مصرف و بهینه مصرف کردن می‌فرماید: «کلوا من ثمره اذا اثمر و اتوا حقّه یوم حصاده و لاتسرفوا انه لایحب المسرفین» (انعام/۱۴۱) «و از آن میوه هنگامی که به ثمر می‌نشیند بخورید و حق آن را به هنگام درو پردازید و اسراف نکنید که خداوند اسراف‌کنندگان را دوست ندارد.»

علامه طباطبایی (ره) در توضیح عبارت «لاتسرفوا» می‌فرماید:

و لاتسرفوا معنایش این است که در استفاده از این میوه‌ها و غلات از آن حدی که برای معاش شما مفید است تجاوز نکنید. درست است که شما صاحب آن هستید، ولی نمی‌توانید در خوردن و بذل و بخشش آن زیاده‌روی کنید و یا در غیر مصرفی که خدا معین فرموده به کار ببرید، مثلاً در راه معصیت خدا صرف نمایید و همچنین فقیری که از شما می‌گیرد نمی‌تواند در آن اسراف کند و آن را تزیین نماید. پس مفهوم آیه مطلق است و خطاب آن شامل همه مردم چه مالک و چه فقیر می‌شود (طباطبایی، ۱۳۶۳، ج ۷، ص ۳۶۴).

نتایج و پیامدهای مصرف‌گرایی

تهاجم فرهنگی ابعاد گوناگون اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، نظامی و روانی را در بر می‌گیرد که روی هم رفتارهای مختلف انسان‌های مورد تهاجم خود را با درونی کردن ارزش‌های مورد نظر شکل می‌دهد.

مصرف زدگی، به عنوان یک پدیده اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی نتایج زیانباری دارد از جمله:

۱- افزایش وابستگی به بیگانگان

در برخی موارد تغییر در الگوی مصرف یک کشور و تمایل به تجملات و مصرف‌گرایی از اهداف تهاجم فرهنگی می‌باشد که با تغییر در الگوهای مصرفی مردم و ظهور گرایش‌های تجملی باعث ایجاد جامعه مصرف‌گرا می‌شوند. در همین راستا امام خمینی (ره) فرموده‌اند:

«اکنون بازارهای کشورهای اسلامی، مرکز رقابت کالاهای غرب شده است و سیل کالاهای تزئینی مبتذل و اسباب‌بازی‌ها و اجناس مصرفی به سوی آن‌ها سرازیر است و همه ملت‌ها را آن چنان مصرفی بار آورده‌اند که گمان می‌کنند بدون این اجناس آمریکایی و اروپایی و ژاپنی و دیگر کشورها زندگی نمی‌توان کرد.» (امام خمینی، ۱۳۶۲، ج ۱۹، ص ۲۰۴).

در چنین وضعی، نشر فرهنگ غربی و استفاده از کالاهای پر زرق و برق خارجی در کشور به عنوان رسالتی برای متمدن کردن مردم به شمار می‌آید. بدین ترتیب ابزارهایی از جمله وسایل آموزشی، هنری، علوم و فنون، کالاها و خدمات مورد استفاده قرار می‌گیرند. تا «نیازمندی» به غرب و تولیدات آن از جمله تولیدات فرهنگی در ملت‌های جهان پدیدار شود. در چنین شرایطی فرد و جامعه «نیازمند» در پی رفع نیاز خویش به تولیدکنندگان (خارجی) مراجعه می‌کنند زیرا نه تنها امکان تولید و رفع آن نیازها در داخل نیز نیست بلکه آنچه از غرب می‌آید ارزش تلقی شده و تولید داخلی ضد ارزش (واعظی، ۱۳۷۹، ص ۴۸).

۲- ایجاد روحیه آزمندی و طمع‌ورزی

یکی دیگر از پیامدهای مصرف‌گرایی تأثیرات منفی در فضای معنوی جامعه می‌باشد. چرا که در بسیاری از مواقع زیاده‌خواهی، تجمل‌پرستی و مصرف‌گرایی باعث رواج خودخواهی، رشد

روحیه فردگرایی و نادیده انگاشتن بسیاری از اصول اجتماعی و اخلاقی که رعایت آن برای زندگی جمعی از ضروری ترین مسائل است خواهد شد (همان، ص ۷۴).

۳- افسردگی

در این مرحله اندک اندک ذهن انسان به مصرف گرایی خو گرفته و در مسیر بی پایانی درصدد رفع این گونه نیازهای کاذب است و چنین انسانی که همیشه نیازمند و در پی رفع نیاز است به یک آرمان دل می‌بازد، چنین انسان مصرف‌زده‌ای دواطلبانه برای رفع نیازهای مصرفی خویش همه زندگی معنوی خود را در سودای رفع نیاز پدید آمده در اثر تبلیغات چشم و هم چشمی‌ها و ... به فراموشی می‌سپارد و هر چه بیشتر به هزینه کردن رو می‌آورد، این در حالی است که بشر در پنجاه سال گذشته، با وجود آن که بیش از کل تاریخ بشر مصرف کرده، هنوز به رضایت کافی دست نیافته، بلکه روز به روز افسرده تر شده (رزاقی، ۱۳۷۴، ص ۱۲۵).

راهکارهای اساسی اصلاح الگوی مصرف

اصلاح الگوی مصرف، بدون قناعت و ساده زیستی و دوری از تجمل گرایی، امکان‌پذیر نیست، بر این اساس، برنامه‌ریزی در جهت ارتقای فرهنگ ساده زیستی، یکی از مصادیق بهترین برنامه‌ریزی‌ها برای تدبیر زندگی است (ری شهری، ۱۳۸۸، ص ۲۷).

برخی از این راهکارها عبارتند از:

الف: مدیریت قوی

داشتن مدیریت مدبرانه و عاقلانه مصرف که مورد تأکید مقام معظم رهبری نیز می‌باشد یکی دیگر از ضروریات اولیه این امر به حساب می‌آید. مسئولان و متولیان امر با پرهیز از شعار زدگی نباید به برگزاری چند همایش، سخنرانی و چاپ مقاله و کارهایی از این قبیل خود را گرم کنند. لذا وجود مدیریت صحیح و عاقلانه در سطح کلان در جهت هدایت و تدوین و انتخاب یک استراتژی راهبردی، طبق نقشه راهی که مقام معظم رهبری ترسیم نمودند، زمینه

تحقق این طرح ملی و آینده‌ساز که حقیقتاً پیشرفت کشور و توسعه عدالت در گرو آن است از ضروریات اجتناب‌ناپذیر می‌باشد؟ (کلانتری، ۱۳۸۸، ص ۲۹۵).

ب: فرهنگ سازی

یکی از پیش نیازهای این مسیر برای رسیدن به نتیجه مطلوب، زمینه‌سازی ذهنی و فرهنگی برای اقشار مختلف جامعه است. امروز هر فردی از اعضای جامعه باید بداند که در فعالیتهای خود باید به بهینه مصرف کردن منابع مادی اقدام نماید تا کشور به اهداف تعریف شده در سند چشم‌انداز بیست ساله نظام برسد و شکوفایی در همه ابعاد ملی تحقق یابد. لذا بدون ایجاد فرهنگ این کار و طراحی و تأمین بایسته‌های آن به طور قطع راه به جایی نخواهیم برد. چرا که اصلاح الگوهای مصرف در کشور یک شب و به طور ناگهانی و با صدور یک دستورالعمل و بخش‌نامه عملی نمی‌شود. لذا فرهنگ سازی پایدار بستر اصلی نهضت اصلاح الگوی مصرف می‌باشد (همان، ص ۲۹۶).

ج: طراحی ساز و کار

یکی دیگر از پیش نیازهای اصلی در مسیر اصلاح الگوی مصرف، ترسیم اهداف، ابعاد و راهکارهای رسیدن به موضوع و تعیین شاخص‌هایی برای سنجش و ارزیابی روند و چگونگی پیشرفت امور است. باید برای جلوگیری از مصرف‌گرایی و اتلاف منابع و فرصت‌ها و هزینه‌ها در تمامی حوزه‌ها، سند و نقشه راهبردی تهیه و ابلاغ شود. یعنی با تهیه این سند، مدیران، مسئولان و فرماندهان سازمان‌های مختلف می‌توانند با اجرا و به کارگیری روش‌ها و شیوه‌های مدون، خود را در مسیر تحقق این اصل مهم قرار دهند، با توجه به اینکه یکی از اهداف ابر قدرت‌ها از جمله آمریکا نابودی اسلام است، لذا به هر حربه‌ای متوسل می‌شوند، ریچارد نیکسون، رئیس‌جمهور پیشین آمریکا گفته است «اسلام خمینی و بنیادگرایی اسلامی، برای ما خطرناک‌تر از شوروی است» (واعظی، ۱۳۷۹، ص ۳۱۵). پس باید با طراحی ساز و کارهای دقیق و کارشناسی شده آمریکا نومید شود.

د: جلب مشارکت مردم

جلب مشارکت مردم و افزایش آگاهی‌های آنان نسبت به مصرف صحیح امکانات و منابع از دیگر راهکارها در مسیر اصلاح الگوی مصرف می‌باشد. حقیقتاً اصلاح الگوی مصرف در جامعه از کارهای انجام شدنی است که هر یک از اعضای جامعه با مشارکت و ملزم نمودن خود به درست مصرف کردن از منابع، منافع عظیمی را برای جامعه حاصل می‌نماید (کلاتری، ۱۳۸۸، ص ۵۸).

پدیده مصرف‌گرایی و اسراف در نقطه مقابل مصرف بهینه قرار گرفته است. «مصرف‌گرایی» یا به عبارت ساده‌تری اسراف که یکی از بزرگترین آفت‌ها و آسیب‌های فردی و اجتماعی و از گناهانی که مورد نهی شدید خداوند متعال واقع شده است و در مقابل اعتدال و میانه‌روی در مصرف قرار گرفته است، به طور کلی هرگونه زیاده‌روی در کمیت و اتلاف را شامل می‌شود (گلی زواره، ۱۳۸۳، ص ۸۱).

در حقیقت مصرف‌گرایی عامل تخریب رشد، توسعه و از بین رفتن منابع ملی است. مصرف‌گرایی از یک نگاه درمعنای مصرف نامتعارف است که نیاز فیزیکی فرد را برطرف نمی‌سازد، بلکه نیاز کاذب فرد یا افراد را که گاه به تقلید از دیگران، تبلیغات، شرایط مادی یا تغییرات ساختار جامعه ایجاد شده برطرف می‌سازد. مصرف‌گرایی در نگاه عالمان دین نیز در همان معنای لغوی اسراف استعمال شده است و هرگونه بیهوده‌گرایی، زیاده‌روی و اتلاف و مانند آنها را اسراف می‌دانند (www.farsnews.com).

مصرف بهینه و اقتدار ملی

آنچه امروز اتفاق می‌افتد این است که قدرت‌های بزرگ صنعتی که فراملیتی و جهانی شده‌اند برای انسان تصمیم می‌گیرند که چه چیز خوب است و چه چیز بد و با قدرت عظیم رسانه‌ای و تبلیغات مجهز به آخرین فنون روانشناختی آنها به خورد مردم می‌دهند. شاید مقصر عمده خود ما باشیم که با پناه بردن به مصرف‌گرایی و مسخ خود خواسته برای فرار از رنج‌های وجودی و

نگرانی‌های ریشه‌دار در هستی‌مان، به این غول‌های صنعتی و اقتصادی قدرت بخشیده‌ایم و هر روز نیز از محصولات متنوع و بی‌فایده‌شان استقبال می‌کنیم و سعی داریم پوچی و یکنواختی زندگی‌مان را با مصرف این محصولات متنوع جدید جبران کنیم. مثال ساده‌اش را در مدل‌های جدید تلفن همراه و سایر لوازم اولیه زندگی می‌توان دید که در واقع هیچ فرق عمده‌ای با قبلی‌ها ندارند و فقط روزمرگی ما را جوابگو هستند (واعظی، ۱۳۷۹، ص ۱۴۲).

این در حالی است که شناخت انسان از آنچه می‌تواند بیافریند، شکوفایی نیروهای خلاقه انسان و احساس هویت و معنا در زندگی می‌تواند ما را از این تخدیر و خماری مصرف بیرون بکشد و وادارمان کند به نیازهای اساسی خود فکر کنیم و در راستای تحقق آن گام برداریم. اینگونه می‌شود که واژه مصرف‌گرایی برای بسیاری از ما بی‌معنا خواهد شد (همان، ص ۱۵۱).

با توجه به این نکات می‌توان نتیجه‌گیری کرد که اصلاح الگوی مصرف که به معنی نهادینه کردن روش صحیح استفاده از منابع در هر کشوری است، سبب ارتقای شاخص‌های زندگی و کاهش هزینه‌ها شده و زمینه‌ای برای گسترش عدالت در آن جامعه را مهیا خواهد کرد.

از طرفی الزام مصرف بهینه باعث می‌شود تا علاوه بر پیشرفت علمی ناشی از ارتقای فن‌آوری در طراحی و ساخت وسایل و تجهیزات بهینه مطابق با استانداردهای جهانی، فرصت توزیع مناسب منابع و به تبع آن پیشرفت در دیگر بخش‌هایی که کمتر مورد توجه بوده است نیز فراهم گردد.

آنچه بر اصلاح الگوی مصرف و دستیابی به فرهنگ بهینه مصرف در کشور دارای اهمیت می‌باشد این است که اصلاح الگوی مصرف نیازمند تبیین استراتژی و تعیین خط‌مشی است که طی آن، این اصل به یک شعار تغییر ماهیت ندهد؛ در واقع لازمه دستیابی به این مهم در کشور، خیزش و حرکتی عمیق از سوی مسئولان و همه آحاد جامعه می‌باشد، لذا می‌بایست همگی این اصل را یک ضرورت دانسته و فعالیت‌های خود را راستای رسیدن به این اصل مهم برنامه‌ریزی نمایند و برای دستیابی به این امر فرهنگ‌ساز اقدام نمایند (شهباز و رزانه، ۱۳۸۸، ص ۶۵).

آنچه که رهبر انقلاب بر آن تأکید می‌ورزند این است که «همه ما به خصوص مسئولان قوای سه گانه، شخصیت‌های اجتماعی و آحاد مردم باید همیشه در مسیر تحقق این شعار مهم، حیاتی و اساسی یعنی اصلاح الگوی مصرف در همه زمینه‌ها برنامه‌ریزی و حرکت کنیم تا به استفاده صحیح و مدبرانه از منابع کشور، مصداق برجسته‌ای از تبدیل احوال ملت به نیکوترین حال‌ها، ظهور و بروز یابد.» (www.asriran.com)

بنابراین تأکید رهبر معظم انقلاب بر اصلاح الگوی مصرف نشان دهنده این موضوع به عنوان بستری مناسب برای شکوفایی و دستیابی به اقتدار ملی است. لذا پرهیز از شعارزدگی و حفظ صیانت اصل موضوع به عنوان مهمترین عامل در مسیر اصلاح الگوهای مصرفی و همچنین تبیین و تحقق آن وظیفه اصلی همه مردم و مسئولان به شمار می‌رود.

نتیجه‌گیری

اسراف بعنوان یکی از آسیب‌های مهم بر فرد و جامعه، پیامد منفی و خطرناکی در بعد اقتصادی و اخلاقی بر جای می‌گذارد.

اصلاح الگوی مصرف نیازمند اصلاح اخلاقی است، جای توسعه اخلاقی در بین توسعه اقتصادی و سیاسی خالی است، باید نگاه «دنیا جایی برای خوش گذراندن است» به «دنیا راهی برای خوب گذر کردن است» اصلاح گردد، زیرا چگونگی گذراندن زندگی و نحوه دخل و خرج انسان، تأثیری حتمی بر خوشبختی و بدبختی او در دنیا و آخرت دارد اگر این نگاه اصلاح گردد، آنگاه رهبر کبیر انقلاب امام خمینی (ره) یک دستمال کاغذی کوچک را به چهار قسمت کوچکتر تقسیم می‌کند و بین شستن دست راست و چپش در وضو، شیر آب را می‌بندد و همچنان اسوه جامعه باقی می‌ماند.

لذا نظام اسلامی، باید اول اعضاء و جوارح خود را از مسرفان پر مصرف پاک و مبرا کند و در این راه اگر لازم دید آنان را به مردم معرفی کند. وجدان عمومی قاضی عادل است که هیچ ملاحظه‌ای در رد و طرد مجرمان روا نمی‌دارد، اگر قضیه دینی، عقلی و عملی اصلاح

الگوی مصرف به چند نوشته و پوستر و اعلامیه ختم شود، آن هم از بودجه بیت‌المال، فقط یک یادآوری و تذکر است که لازم است، اما هرگز کافی نیست، زیرا اسراف نیز مانند بسیاری از اعمال، برخاسته از ریشه‌ها و عواملی است که بدون پرداختن و مبارزه با آنها، حذف آن از زندگی فردی و اجتماعی ما ممکن نخواهد بود.

منابع فارسی

- قرآن کریم. (۱۳۷۶). ترجمه الهی قمشه‌ای، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- ابن منظور محمد بن مکرم. (۱۴۱۶). *لسان العرب*، بیروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ اول.
- اخوی، احمد. (۱۳۸۰). *اقتصاد کلان*، تهران: چاپ و نشر بازرگانی، چاپ پنجم.
- اصفهانی، راغب. (۱۳۷۴). *تفسیر لغوی و ادبی قرآن*، ترجمه و تحقیق: دکتر سید غلامرضا خسروی، تهران: انتشارات مرتضوی، چاپ دوم.
- آمدی، عبدالواحد. (۱۳۶۷). *غرر الحکم و درر الکلم*، مترجم: محمدعلی انصاری، قم: مؤسسه دارالکتاب.
- الحرانی، علی بن الحسین بن شعبه. (بی تا). *تحف العقول عن آل الرسول*، مترجم: آقای احمد جنتی عطایی، انتشارات علمیه اسلامیة
- الحلوانی، حسین بن محمد. (۱۴۰۸). *نزه الناظر و تنبیه الخواطر*، قم: مؤسسه الامام مهدی عج، چاپ اول.
- ترک زاده، احمد. (۱۳۶۹). *فرهنگ آسیا*، تهران: انتشارات آسیا، چاپ هشتم.
- خمینی، روح‌الله. (۱۳۶۲). *صحیفه نور*، تهیه و جمع‌آوری: مرکز مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، انتشارات شرکت سهامی چاپخانه وزارت ارشاد اسلامی.
- دفتر همکاری حوزه و دانشگاه. (۱۳۷۱). *مبانی اقتصاد اسلامی*، تهران: انتشارات سمت.
- رزاقی، ابراهیم. (۱۳۷۴). *الگوی مصرف و تهاجم فرهنگی*. تهران: چاپخش.

الراغب الاصفهانی، ابوالقاسم حسین بن محمد. (۱۳۷۸). *المفردات فی غرائب القرآن*، تهران: المكتبة المرتضویه.

سیاح، احمد. (۱۳۷۰). *فرهنگ بزرگ جامع نوین*، تهران: انتشارات اسلام، چاپ چهاردهم.
شهباز ورزنده، ابوالقاسم. (۱۳۸۸). *گامی به سوی اصلاح الگوی مصرف*، قم: انتشارات گلستان ادب، چاپ اول.

شهیدی، سید جعفر. (۱۳۷۸). *ترجمه نهج البلاغه*، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ چهاردهم.

طباطبایی، محمدحسین. (۱۳۶۳). *ترجمه تفسیر المیزان*، مترجم: سیدمحمدباقر موسوی همدانی، مرکز نشر فرهنگی رجاء، چاپ اول.

طبرسی، ابی علی. (۱۳۶۳). *تفسیر مجمع البیان*، مترجم: حاج شیخ علی کاظمی، تهران: مؤسسه انتشاراتی فراهانی.

طوسی، محمد حسن. (۱۴۱۴). *امالی*، تحقیق: مؤسسه البعثه، قم: دارالثقافه.
العاملی، شیخ حر. (۱۴۰۲). *وسایل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه*، بتصحیح و تحقیق الشیخ عبدالرحیم الربانی شیرازی، المكتبة الاسلامیه، بطهران، الطبعة السادسة.

قدیری اصلی، باقر. (۱۳۷۹). *کلیات علم اقتصاد*، تهران: مرکز نشر سپهر، چاپ هشتم.
قرائتی، محسن. (۱۳۸۲). *تفسیر نور*، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، چاپ پنجم.
قمی، شیخ عباس. (۱۴۱۶). *سفینه البحار*، تهران: دارالاسوه.

کلانتری، علی اکبر. (۱۳۸۳). *تقدیر معیشت ضرورت جامعه اسلامی*، شیراز: انتشارات کوشا مهر.
..... (۱۳۸۸). *حکم ثانوی در تشریح اسلامی*، قم: بوستان کتاب، چاپ اول.

کلینی، محمدبن یعقوب. (۱۳۸۸). *اصول کافی*، تهران: دارالکتب الاسلامیه.

گلی زواره، غلامرضا. (۱۳۸۳). *احکام و آداب مسکن*. قم: انتشارات نورالسجاد.

مجلسی، محمدباقر. (۱۴۰۴). *بحار الانوار*، بیروت: مؤسسه الوفا.

محتشم دولتشاهی، طهماسب. (بی تا). *مبانی علم اقتصاد*، تهران: انتشارات خجسته.

محمدی ری شهری، محمد. (۱۳۸۸). *الگوی مصرف از نگاه قرآن و حدیث*، قم: دارالحدیث.

- ..... (۱۳۸۶). میزان الحکمه، قم: دارالحدیث.
- مصطفوی، حسن. (۱۳۷۱). *التحقیق فی کلمات القرآن الکریم*، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- مطهری، مرتضی. (۱۳۶۸). *گفتارهای معنوی*، قم: انتشارات صدرا، چاپ پنجم.
- معین، محمد. (۱۳۸۵). *فرهنگ فارسی*، تهران: انتشارات راه رشد، چاپ سوم.
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۶۹). *تفسیر نمونه*، تهران: انتشارات دارالکتب الاسلامیه، چاپ بیست و پنجم.
- موسوی، سید مهدی. (۱۳۸۷). *پژوهشی در اسراف*. تهران: انتشارات اسلام.
- نیروی مقاومت بسیج. (خرداد و تیر، ۱۳۸۸). *دو ماهنامه سیاسی، اجتماعی، فرهنگی جاودان*، سال هشتم، شماره ۴۰.
- نبلی پور، مهدی. (۱۳۸۶). *بهشت اخلاق*، مؤسسه تحقیقاتی حضرت ولی عصر عج، چاپ سوم.
- واعظی، حسن. (۱۳۷۹). *تروریسم*، تهران: انتشارات سروش، چاپ اول.
- ..... (۱۳۸۱). *ایران وامریکا*. تهران: انتشارات سروش، چاپ اول.

www.asriran.com

www.farsnews.com.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رتال جامع علوم انسانی